

A Reflection on Deportation during the Achaemenid Period

Mahsa Mahjoob Shishegari¹; Kolsoum Ghazanfari²

Abstract

During the Achaemenid period, the deportation of populations and tribes to newly conquered lands was a common practice following military campaigns in particular regions. This research aims to investigate the mechanisms, reasons, and consequences of these displacements. The main question addressed is: What was the process of forced population transfer in the Achaemenid period, and for what purposes was it carried out? A qualitative analysis method was employed to answer this question. The study examines remaining texts from the Achaemenid period, including the fortification and treasury tablets from Persepolis, Babylonian texts such as the Murašû archive from Nippur, and Greek sources like the works of Herodotus, Xenophon, and Diodorus Siculus, which confirm the deportation process. Some tribes were captured during wars and relocated to other areas. Much of the works for building and other tasks, such as masonry, architecture, goldsmithing, and carpentry, was supplied in this manner. It seems that in this period there were certain mechanisms for deportation and resettlement, and the terms Kurtaš and Hatru were related to these mechanisms. A significant portion of the Kurtaš, which included foreign workers, were those who migrated to other countries during the Achaemenid conquests, as evidenced by financial documents. Similarly, the Hatru were those who worked on Babylonian lands and, as soldiers, were sent to participate in battles. The research findings indicate that deportations were conducted to central areas of the empire to provide labor for construction projects and to peripheral areas for military and economic purposes. This practice played a crucial role in maintaining the overall balance and development of the empire.

Keywords: Achaemenid Empire; Kurtaš; Hatru.

¹ Faculty of Literature and Human Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

² Faculty of Literature and Human Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author). k.ghazanfari@ut.ac.ir

Article info: Received: 13 August 2024 | Accepted: 16 September 2024 | Published: 1 October 2024

Citation: Mahjoob Shishegari, Mahsa; Ghazanfari, Kolsoum. (2024). "A Reflection on Deportation during the Achaemenid Period". *Ancient Iranian Studies*, Vol. 3 (11): 3-23.

<https://doi.org/10.22034/ais.2024.473106.1108>

Introduction

From the outset of their conquests, the Achaemenids implemented a distinctive policy for managing the defeated tribes and groups. One of the most notable aspects of this policy was the relocation of these tribes to new territories. As Pārs was the heart of the Persian Empire, many of these groups were resettled there. However, Pārs was not the only destination rather Babylon and the eastern cities of the empire also saw the arrival of new populations. Additionally, Achaemenid garrisons throughout the empire were populated with non-native groups.

The vast geographical area and diverse cultures and populations make it challenging to study the inhabitants of the Achaemenid territory. Additionally, historical data directly related to deportation is scarce and limited. However, other evidence suggests that the Achaemenid administration carried out numerous population deportations. Written records confirm the presence of various ethnic groups in different geographical areas, often far from their original homelands, indicating a significant population displacement.

Questions worth considering include: At what points in Achaemenid history did these groups move, and was the government's coercion necessarily involved in these deportations? Other questions include: What were the Achaemenid reasons for relocating populations? What were the titles, occupations, and services of these groups? How they coexisted with indigenous groups, what benefits and rights did they enjoy, and what cultural exchanges occurred between them and the native tribes? All these questions

need a thorough study and investigation, and this paper attempts to address them accordingly.

There have been general studies on the migrations during the Achaemenid period, but they lack detailed analysis. Alireza Shapur Shahbazi, in an article in the *Encyclopaedia Iranica*, briefly refers to the deportations during this period, but the impact of these deportations on the Achaemenid Empire and the resulting cultural exchanges have not been thoroughly studied (1994). In the first volume of *History of the Persian Empire*, Pierre Briant briefly mentions some population movements without providing details or categorization (2013). In an article entitled "Demography", Wiesehofer discusses the demographic structures and factors affecting the population of the Achaemenid Empire, including the issue of deportation (Wiesehofer, 2021). The innovation of the present study, compared to previous ones, lies in its detailed examination of the process and objectives of the population displacement during the Achaemenids. It provides a more comprehensive analysis of this phenomenon. Additionally, it analyzes specific characteristics of the displaced groups, such as Kurtaš and Hatru, and examines their roles in the economic and military structures of the Achaemenids. This study also clarifies new aspects of the socio-economic impact of the deportation during this period, offering insights not covered in the previous researches.

Discussion

The records of population movements during the reign of Cyrus the Great are very limited. However, implicit referenc-

es in sources and archaeological data allow us to identify several cases. Herodotus and Xenophanes mention population movements during his period, and it has been proven that the people from Sardis were brought in to perform masonry works during his reign.

Ctesias, in his writings, informs us about the deportation and transfer of some 6,000 Egyptian artisans to Susa during the occupation of Egypt by Cambyses (10.13). Diodorus also reports the transfer of Egyptian artists to Pārs, Susa, and Media to build palaces (1.46).

There are additional reports of population movements during the reign of Darius the Great. Herodotus mentions the expulsion and deportation of Greeks to Bactria (Herodotus, 4.204-205). During Darius's conquest of Thrace, some Paenonians, who were among groups of ancient Northern Macedonia, were relocated to Asia (Herodotus, 5.12-13). Another instance involves the capture of the Malatya by Darius' troops, who were then settled by the Sea of Pārs in the city of Ampe at the mouth of Tigris (Herodotus, 2.6). Among other documents from the Darius period is a treasury tablet (pt. 9), which refers to the transfer of a group of Egyptian artisans to Nopišitaš in the later years of his reign (Cameron, 1948: 95; Wasmuth, 2017: 273-274).

Regarding deportations during Xerxes, Strabo mentions a city called Branchidae, near Sogdiana and Bactria, whose inhabitants were relocated during the Xerxes reign. According to Diodorus, the Boeotians, who lived around Tigris, were also moved to this area during the Xerxes time, retaining their ancestral customs and language (Diodorus, 17.110). Diodorus

further notes that Greeks and Lycians played roles in the workshops of Persepolis and on Achaemenid farmlands (Diodorus, 17.69). Arian briefly mentions the deportation of Carians to Babylon (Arian, 3.8). Additionally, Murašû documents confirm the presence of workers in Babylon (Stolper, 1985: 79).

In the Achaemenid Empire, deported populations served as human resources in various capacities. The terms Kurtaš and Hatru are key to understanding this system. Kurtaš referred to workers employed on farms, in government workhouse, or in construction in Persepolis. In the treasury tablets, Kurtaš denotes those involved in the construction and decoration of buildings. Artisans such as sculptors, carpenters, carvers, scribes, copper-smiths, and founders are often referred to as Kurtaš, receiving rations in Persepolis. The ethnic origins of these people, mentioned only once as Lycia, are an important question. Most were captured during conquests and moved according to the government's needs. Among Kurtaš were Bactrians, Sogdians, Persians, Lycians, Carians, Ionians, Sardians, Cappadocians, and Thracians (Cook, 2004: 160). Another Achaemenid policy in Babylon was the establishment of Hatrus. This term, appears several times in Murašû texts, refers to large tracts of land cultivated by dividing into smaller plots by family members. These lands were used to train soldiers and provide personnel for government services. In times of peace, soldiers stationed on these lands paid taxes (Stolper, 1991: 231). These people were not exclusively Babylonian but included other ethnic groups as well, likely those who had moved to Babylon during the Achae-

menids as prisoners of war. The Hatrus comprised of diverse populations whose common element was their economic and legal dependence on the government and privilege holders in Babylon (Stolper, 1991: 79). Besides land ownership, the deported tribes engaged in other services such as building construction, navigation and shipping, material extraction and refinery, military service, and agriculture.

Conclusion

The current research showed that there was deportation of tribes during the Achaemenid period, although it is not possible to determine its exact boundaries. While this tradition may have been borrowed from the Babylonians and Assyrians, surviving evidence suggests that the treatment and rights of defeated tribes differed from those under the Assyrians. In Persepolis, foreign workers had rights and benefits and were not considered slaves. Greek sources, the Fortification and Treasury Tablets of Persepolis, and some Babylonian sources indicate extensive population movements in the Achaemenid history. Greek sources repeatedly mention their relatives being deported to the interior of the empire after wars. The Persepolis Tablets confirm the active presence of Anatolian, Lydian, and Ionian workers under the title of Kurtaš, corroborating Greek sources.

Babylonian sources confirm the presence of non-Babylonians in this region, working and providing services under the title of Hatru. Artistic and archaeological evidences also confirm the presence and activities of these people in the Achaemenid Empire. Population transfers had several advantages for the Achaemenids. Besides economic benefits, the deportation was an effective way to minimize unrest and eliminate centers of rebellion. In the empire's centers, these transfers provided with necessary labor force for construction projects, while in peripheral areas like Babylon, they supplied with agricultural labor for plantation. Some of the deported groups worked on the land they were given in Babylon or other states and paid taxes to the government. Many of these lands were cultivated for the first time, increasing the arable area in Babylon, with the income being used for military and other governmental expenditures. In addition to economic benefits, the presence of these populations had an artistic impact as well. Their interaction with indigenous and local cultures led to the creation of a new style known as Achaemenid art and facilitated cultural exchange within the empire. Another outcome of the population transfer was an increase in population in some cities and the mixing of races, which had further consequences.

جابه‌جایی جمعیتی در دوره هخامنشی

مهسا محبوب شیشه‌گری^۱، کلثوم غضنفری^۲

چکیده

در دوره هخامنشی، جابه‌جایی‌های جمعیتی‌ها و اقوام در جریان لشکرکشی‌ها به سرزمین‌های نوتسخیر رویه‌ای رایج بوده است. هدف پژوهش حاضر بررسی سازوکار این جابه‌جایی‌ها، دلایل و پیامدهای وقوع آنها در دوره هخامنشی است. پرسش اصلی مقاله این است که روند جابه‌جایی اجباری جمعیت در دوره هخامنشی چگونه بوده و به چه منظور انجام می‌شده؟ برای پاسخ به این پرسش از روش تحلیل کیفی استفاده شده است. بررسی متن‌های بازمانده از دوره هخامنشی از جمله الواح بارو و خزانه تخت جمشید و متن‌های بابلی همچون آرشیو موراشو از نیپور و همچنین منابع یونانی از جمله آثار هرودوت، گزنفون، دیودور سیسیلی، وجود جابه‌جایی‌های جمعیتی را تأیید می‌کنند. برخی از اقوام در جریان جنگ‌ها، اسیر و به مناطق دیگر کوچ داده می‌شدند. بخش بزرگی از کارگران کارهای ساختمانی و دیگر امور دوره هخامنشی همچون سنگتراشان، معماران، طلاسازان و نجاران از این راه تأمین می‌شد. به نظر می‌رسد در این دوره سازوکارهای خاصی برای نقل و انتقالات جمعیت و اسکان دوباره وجود داشته است و اصطلاحات کورتش و هترو به این سازوکارها مرتبط بوده‌اند. بخش بزرگی از کورتش‌ها که شامل کارگران بیگانه می‌شد گروه‌هایی بودند که طی غلبه هخامنشیان بر سرزمین‌های دیگر کوچ داده شده بودند و اسناد مالی مربوط به آنان موجود است. همچنین هتروها گروه‌های جمعیتی بودند که بر زمین‌ها در بابل کار می‌کردند و از آنجا که سرباز نیز بودند در هنگامه جنگ به نبرد اعزام می‌شدند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که جابه‌جایی‌های جمعیتی به سمت مناطق مرکزی شاهنشاهی به منظور تأمین نیروی کار برای طرح‌های ساختمانی و به سمت مناطق پیرامونی با اهداف نظامی و اقتصادی انجام می‌شده است که نشان‌دهنده نقش اساسی جابه‌جایی جمعیتی در توازن و توسعه کلی شاهنشاهی است.

واژه‌های کلیدی: شاهنشاهی هخامنشی، جابه‌جایی جمعیتی، کورتش، هترو، پارس.

^۱ گروه تاریخ دانشگاه تهران، تهران، ایران.

^۲ گروه تاریخ دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول). k.ghazanfari@ut.ac.ir

مشخصات مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۵/۲۳ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۲۶ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۷/۱۰

استناد: محبوب شیشه‌گری، مهسا؛ غضنفری، کلثوم. (۱۴۰۳). "جابه‌جایی جمعیتی در دوره هخامنشی"، پژوهشنامه ایران باستان، سال ۳، شماره ۱۱: ۳-۲۳.

مقدمه

دربارهٔ جابه‌جایی جمعیت‌ها وجود دارد؛ اینکه هخامنشیان به چه دلایلی گروه‌های جمعیتی را جابه‌جا می‌کردند؟ این گروه‌ها در نزد هخامنشیان با چه عنوان‌هایی شناخته می‌شدند و به چه کارها و خدماتی مشغول بودند. روابط آنها با گروه‌های بومی چگونه بوده و از چه مزایا و حقوقی برخوردار بوده‌اند و چه تبدلات فرهنگی را میان خود و اقوام بومی رقم زده‌اند؟ تمامی این پرسش‌ها در حوزهٔ جابه‌جایی جمعیتی در دورهٔ هخامنشی جای مطالعه و بررسی دارد که در این پژوهش تلاش شده است به آنان پاسخ داده شود. هدف کلی این تحقیق، بررسی جابه‌جایی‌های جمعیتی در دورهٔ هخامنشی است. این پژوهش به تحلیل و بررسی علل و انگیزه، روش‌ها و پیامدهای این جابه‌جایی‌ها می‌پردازد و تلاش دارد به پرسش‌های مطرح‌شده در این زمینه پاسخ دهد. افزون‌براین، مقالهٔ پیش‌رو به بررسی تأثیرات این جابه‌جایی‌ها بر تبدلات فرهنگی میان گروه‌های جابه‌جا شده و گروه‌های بومی و نحوهٔ تأثیرگذاری آن بر تبادل دانش، هنر و سنت‌های فرهنگی میان گروه‌های مختلف می‌پردازد که خود می‌تواند درک بهتری از نحوهٔ تعامل و تأثیر و تأثر متقابل فرهنگی میان گروه‌های مختلف جمعیتی در دورهٔ هخامنشی به دست دهد.

دربارهٔ جابه‌جایی جمعیتی در دورهٔ هخامنشی پژوهش‌هایی کلی انجام گرفته است که جزئیات را شامل نمی‌شود. علیرضا شاپور شهبازی در مقاله‌ای در دانشنامهٔ ایرانیکا اشاره‌های مختصری به نقل و انتقالات این دوره دارد، اما تأثیرات جابه‌جایی در شاهنشاهی هخامنشی و تبدلات فرهنگی ناشی از جابه‌جایی‌ها بررسی نشده است (Shapur Shahbazi et al. 1994). پیر بریان در جلد یکم تاریخ امپراتوری هخامنشیان به‌شکلی مختصر و گذرا برخی از جابه‌جایی‌های جمعیتی را بدون تحلیل و دسته‌بندی بررسی کرده است

هخامنشیان از همان ابتدای فتوحات خویش، سیاست‌های خاصی در برخورد با اقوام مغلوب اتخاذ کردند. برخی از این سیاست‌ها وام‌گیری از حکومت‌های آشور و بابل بود و البته هخامنشیان گاه نیز نوآوری و اصلاحاتی در این زمینه انجام می‌دادند. از سیاست‌های هخامنشیان در برخورد با اقوام مغلوب، جابه‌جایی آنان از موطن خود به سرزمینی جدید بود. از آنجاکه پارس قلب شاهنشاهی هخامنشی بود، بسیاری از این گروه‌ها به این ناحیه منتقل شدند. البته پارس تنها نقطه مورد توجه در این زمینه نبود و بابل و شهرهای شرقی شاهنشاهی نیز شاهد ورود جمعیت‌های جدید بودند. از سوی دیگر پادگان‌های هخامنشی در سراسر شاهنشاهی پر از جمعیت‌های غیر بومی بود.

قلمرو جغرافیایی وسیع و انواع مختلف فرهنگ‌ها و جمعیت‌ها، مطالعه دربارهٔ جمعیت ساکن در قلمرو هخامنشی را دشوار می‌کند. همچنین داده‌های تاریخی که به‌طور مستقیم به جابه‌جایی‌های جمعیتی اشاره داشته باشد؛ اندک است و مواردی چندانی را شامل نمی‌شود. اما براساس شواهد دیگر می‌دانیم که جابه‌جایی‌های جمعیتی بسیار بیشتری توسط حکومت صورت گرفته است؛ چراکه شواهد کتبی، وجود اقوام گوناگون در نواحی جغرافیایی متفاوت و گاهی کیلومترها دورتر از موطن اصلی خود را تأیید می‌کنند و این خود نشان از جابه‌جایی جمعیتی گسترده دارد. اینکه این گروه‌ها در چه نقطه زمانی از تاریخ هخامنشی جابه‌جا شده‌اند و اینکه در کوچ‌ها اجبار حکومت همواره در کار بوده یا خیر، مسائلی قابل تأملی است. چراکه در برخی موارد گزارش انتقال افراد و گروه‌ها موجود است اما اجبار یا تمایل به جابه‌جایی آنها چندان مشخص نیست. به‌غیر از این، مسائل بیشتری

ممکن نیست. این پژوهش تلاش دارد با مطالعه بافت جمعیتی و جابه‌جایی‌های آن در حکومت هخامنشی به قسمتی از تاریخ این دوره بپردازد که اغلب مورد غفلت واقع شده و کمتر بدان پرداخته شده است.

از مفاهیم اصلی پژوهش، جابه‌جایی جمعیتی است که منظور از آن نقل و انتقال اجباری جمعیت به واسطه جنگ و غلبه، از ناحیه‌ای به ناحیه دیگر است. در تعریفی جامع‌تر به نقل و انتقال عده‌ای از افراد یا یک قوم توسط قدرتی برتر از سرزمینی به سرزمین دیگر به‌منظور استفاده از استعدادها و نیروی کار آنان جابه‌جایی جمعیت گفته می‌شود. البته درباره افراد کوچ داده شده و بحث اجبار باید دو نکته را در نظر گرفت. از یک سو دیدگاه شاهان هخامنشی است که در جهان‌بینی آنان هیچ حد و مرزی در شاهنشاهی وجود نداشت و همه اقوام و گروه‌ها جزئی از شاهنشاهی تلقی می‌شدند؛ در واقع این گروه‌ها افراد خارجی نبودند و افراد شاهنشاهی محسوب می‌شدند که در وطن خود جابه‌جا می‌گشتند. اما از دیدگاه اقوام کوچ داده شده چه آنان که بر زمین‌ها کار می‌کردند و چه کارگران قصرهای شاهی، این جابه‌جایی‌ها به معنی دور شدن از موطن اصلی تلقی می‌شد اگرچه ممکن بود برای آنان منفعت اقتصادی نیز حاصل شده باشد. اخراج^۱ نیز اخراج اجباری گروه اقلیت از سرزمینشان توسط گروه مسلط است (کوئن، ۱۳۸۶: ۴۲۳).

جابه‌جایی جمعیتی در میان‌رودان باستان

آشوریان و بابلیان از حکومت‌هایی بودند که به‌طور پیوسته در حال انتقال و استقرار مجدد گروه‌های جمعیتی بوده‌اند. آشورنصریپال دوم^۲ (۸۸۳-۸۵۹ پم) در حمله‌های خود در حدود

(بریان، ۱۳۹۲). ویسهوفر نیز در مقاله‌ای با عنوان «جمعیت‌شناسی» به ساختارهای جمعیتی و عوامل تأثیرگذار بر جمعیت قلمرو هخامنشی پرداخته است. وی ضمن بحث، موضوع جابه‌جایی‌هایی جمعیتی را نیز مد نظر قرار داده است (Wiesehofer, 2021). تحقیق حاضر براساس داده‌های موجود که از منابع مختلف مانند الواح بارو، آرشیوهای بابلی و متن‌های یونانی استخراج شده‌اند و پیشتر کمتر به آنها توجه شده، تلاش کرده تا روند جابه‌جایی‌های جمعیتی دوران هخامنشی و اهداف آن را با دقت و عمق بیشتری بررسی و تحلیل‌های به‌نسبت جامع‌تری از این پدیده ارائه کند. افزون‌براین، به تحلیل ویژگی‌های خاص گروه‌های جابه‌جا شده همانند کورتش و هتروها پرداخته است و نقش آنان در ساختارهای اقتصادی و نظامی هخامنشیان را بررسی کرده است. در قیاس با پژوهش‌های یادشده، مطالعه حاضر همچنین جنبه‌های جدیدی از تأثیرات اجتماعی و اقتصادی جابه‌جایی‌های جمعیتی این عصر را روشن کرده است.

در حکومتی که سرزمین‌ها و اقوام بسیاری را شامل می‌شود، انواع گوناگونی از جمعیت و فرهنگ‌های متفاوت وجود دارد. اما در جهان باستان جدا کردن کامل مفهوم «مردم» از «شاه» و «شاهنشاه» دشوار است. به عبارت دیگر در شاهنشاهی هخامنشی محور اصلی حکومت بر حول شاه و وابستگان او می‌چرخد و مردم و جمعیت‌ها نیز در کنار شخص شاه و در ساختار شاهنشاهی معنا پیدا می‌کنند، متعاقباً منابع نیز بیشتر تاریخ سیاسی را روایت می‌کنند و مردم عادی، جمعیت‌ها و فرهنگ‌ها مورد غفلت واقع می‌شوند. این در صورتی است که بدون اقوام و جمعیت‌ها تشکیل یک شاهنشاهی مقتدر

¹ expulsion

² Ashurnasirpal II

تسخیر کرده بودند، اسکان می‌دادند (دیاکونوف: ۱۳۷۹: ۱۸۹). تیگلات پیلسر سوم در جریان حملات خود به پارسوا در ۷۴۴ پم شماری از مردم بومی غیرایرانی را اسیر کرد و آنها را در ایالت نوبنیاد آشور به‌منزله کارگر مورد استفاده قرار داد (دیاکونوف: ۱۳۷۹: ۱۸۵). سالنامه‌های تیگلت پیلسر در وقایع سال ۷۳۸ پم آورده‌اند که او عده‌ای از اسیران کوتی^۷ و ساکنان بیت سانگ گی بوتی^۸ را در شمال سوریه و فنیقیه مسکن داد (Oded, 1979: 82). دیاکونوف، ۱۳۷۹: ۱۸۹). سارگن دوم^۹ (۷۲۲-۷۰۵ پم) نیز در جریان لشکرکشی‌هایش به مناطق تحت سلطه متای، تعداد زیادی از ساکنان را به آشور تبعید کرد، وی در جریان اشغال دژ خارخار^{۱۰} ساکنان این ناحیه و کیشه سو^{۱۱} را به اسارت برد و به‌جای آنان مهاجرانی اسرائیلی را اسکان داد و شهر جدیدی به‌نام کار-شاروکین^{۱۲} بنا کرد (دیاکونوف، ۱۳۷۹: ۱۹۶-۱۹۷، Oded, 1979: 64). براساس تورات، آشوربانی‌پال (۶۶۸-۶۲۵ پم)^{۱۳} آخرین شاه آشور در جریان حمله به ایلام ۶۴۷-۶۴۶ پم شوشی‌ها و ایلامی‌ها را به سامره در فلسطین برد (هینتس، ۱۳۸۸: ۱۴۶). یکی از نقل و انتقالات مشهور در تاریخ بابل را بخت‌النصر دوم (۶۰۵-۵۶۲ پم) انجام داد. وی در ۵۸۶ پم

سال‌های ۸۸۲ پم به زاموآ^{۱۴} پیشه‌وران این ناحیه را به رسم بیگاری، در کارهای ساختمانی به شهر کلخوی^{۱۵} آشور در میان‌رودان شمالی کوچ داد و کاخ شمال‌غربی در شهر نمرود را به کمک آرامی‌هایی که به خدمت گرفته بود، بنا کرد (Oded, 1979: 55). دیاکونوف، ۱۳۷۹: ۱۵۲-۱۵۳). در موردی دیگر شمشی-آداد پنجم^{۱۶} در رویارویی با مادی‌ها در حدود ۸۲۳ پم بخشی از ساکنان همسایگان مادها از جمله پارسوا و بخشی از ساکنان گیزیل بوندا^{۱۷} و همچنین در دژ اوراش^{۱۸} عده کثیری از اتحادیه مادها را به اسیری برد (دیاکونوف: ۱۳۷۹: ۱۵۸-۱۵۹). تا این زمان رسم آشوریان بر این بود که بیشتر ساکنان سرزمین‌های مفتوحه را سر می‌بریدند و تنها عده کمی از ساکنان کارآمد را به بردگی می‌بردند. اما در دوره تیگلات پیلسر سوم^{۱۹} (۷۴۵-۷۲۷ پم) و جانشینانش این رویه به‌دلیل سود اندک آن تغییر کرد. در روش جدید مردم سرزمین‌های مسخر را یا در همان محل باقی می‌گذاشتند و مالیات‌های سنگین برایشان وضع می‌کردند یا آنها را به همراه پاره‌ای از اسباب و اموال به نقاطی که پیش از این در لشکرکشی‌های آشور، نابود و خالی از سکنه شده بود، منتقل می‌کردند و به‌جای آنان ساکنان جدیدی از نقاط دیگر که

^۱ Zamua زمین‌هایی که از دریاچه ارومیه تا بخش‌های علیای رود دیاله ممتد بود. ناحیه شهرهای کنونی میان‌دوآب، بانه، سلیمانیه، زهاب، سنج امروزی بنگرید به: دیاکونوف: ۱۳۷۹، ۸۶-۸۷.

^۲ Colkhoi

^۳ Shamshi-Adad V

^۴ Gizillbunda

^۵ Uraš

^۶ Tiglath-Pileser III

^۷ Gutian

^۸ Bit-Sangibuti

^۹ Sargon II

^{۱۰} arhar

^{۱۱} Kiš-su

^{۱۲} Kar-Sharrukin

^{۱۳} Ashurbanipal

هرودوت به ما اطلاع می‌دهد، کورش در مسیر فتح لیدیه^۲ بر سر راه خود از هر ناحیه‌ای که گذر می‌کرد مردان آنجا را به سپاه خود ملحق می‌کرد (هرودوت، ۷۶/۱). همچنین پس از فتح سارد منابع از انتقال شخص کرزوس^۳ به ایران در قالب مشاور شاهی خبر می‌دهند (کسنفن، ۲۱۱/۷). اگرچه منابع سکوت کرده‌اند اما به نظر می‌رسد در این زمان بخشی از اهالی سارد به خصوص هنرمندان به پارس کوچ داده شده باشند؛ چنانکه نقش آنان به‌عنوان کارگر در سنگ‌تراشی پاسارگاد ثابت شده است (ویلینگ، ۱۳۹۱: ۴۹۲؛ هینتس، ۱۳۸۶: ۱۱۵). همچنین در پی فتوحات هارپاگ سردار کورش در آسیای کوچک جمعی از اهالی یونی، اتولی^۴ و کاری^۵ از موطن خود اخراج شدند (هرودوت، ۱. ۱۷۱-۱۷۴).

کتسیاس در کتاب خود از اخراج و انتقال ۶۰۰۰ هزار صنعتگر مصری به شوش در جریان تصرف مصر به دست کمبوجیه خبر می‌دهد. او بر این نکته تأکید دارد که تمامی این افراد از منتخبان کمبوجیه بودند (Ctesias, 10.13). دیودور سیسیلی نیز گزارشی مشابه از این جریان دارد. او از انتقال هنرمندان مصری به پارس، شوش و ماد برای ساخت کاخ‌ها خبر می‌دهد (Diodorus, 1.46).

درباره نقل و انتقال جمعیت در دوران حکومت داریوش بزرگ، گزارش‌های بیشتری موجود است. هرودوت اطلاع می‌دهد که داریوش هنگام لشکرکشی به سیرن^۶ (۵۵۱ پم) بخشی از برقه‌ای‌ها را که از اقوام ساکن این ناحیه بودند اخراج و به بلخ کوچ داد و آنها نام روستای

بیت المقدس را تسخیر کرد و تعداد بسیار زیادی از یهودیان شامل جنگاوران، صنعتگران و آهنگران را به همراه پادشاه آنان یهو یا کین^۱ از وطنشان جدا کرده و به بابل کوچ داد (Oded, 1995: 299).

جابه‌جایی جمعیتی در دوره هخامنشی

ساختار سیاسی و اداری شاهنشاهی هخامنشی براساس دو مفهوم «مرکز» و «پیرامون» بنا شده بود. هسته مرکزی قدرت در پایتخت‌ها که شامل پارس، ماد و ایلام بود قرار داشت. این مرکزها به‌عنوان قلب شاهنشاهی تصمیمات کلان را اتخاذ می‌کردند و از طریق ساختارهای اداری و نظامی بر نواحی مختلف نظارت داشتند. به عبارتی جهان هخامنشی بر حول یک مرکز می‌چرخد که کتیبه‌ها آن را پارس، ماد و ایلام می‌دانند یعنی مناطقی که قدرت هخامنشیان از آنجا نشئت می‌گرفت. جایگاه‌ها و مرکزهای این قدرت پاسارگاد، تخت جمشید و شوش بودند (بریان، ۱۳۹۲: ۱/۴۰۵-۴۰۶). در مقابل، نواحی پیرامونی شامل ایالت‌ها و سرزمین‌های دوردست شاهنشاهی می‌شدند که هر یک از آنان را یک شهرب اداره می‌کرد. شهرب‌ها معمولاً از اشراف محلی انتخاب می‌شدند اما تحت نظارت مستقیم شاهنشاهی عمل می‌کردند (فرای، ۱۳۹۶: ۱۸۱). این موضوع که جابه‌جایی‌های جمعیتی بیشتر در مرکزهای شاهنشاهی انجام می‌شده یا در مناطق دوردست‌تر و پیرامونی، در ادامه بررسی خواهد شد. گزارش از نقل و انتقال افراد و جمعیت‌ها در زمان کورش بزرگ بسیار محدود است. با این حال از اشارات ضمنی منابع و براساس داده‌های باستان‌شناسی، چند مورد قابل شناسایی است.

¹ Jehoiachin

² Lydia

³ Croesus

⁴ Aeolis

⁶ Siren

^۵ Carians در فارسی باستان Karka. اقوامی در غرب آسیای صغیر (لوکوک، ۱۳۹۵: ۱۵۴).

در مسیر بازگشت داریوش از مصر در سال ۴۹۶ پم هنگامی که او به واحه خارجه رسید مطلع شد که آب ناحیه به شدت کم شده است. برای رسیدگی به این مسئله داریوش دستور انتقال تعدادی مقنی به این ناحیه را داد تا در آنجا قنات حفر کنند (هینتس، ۱۳۸۶: ۱۹۱).

اریتری‌ها نیز در جریان لشکرکشی‌های داتیس و آرتافرنس در ۴۹۰ پم اسیر شدند. هرودوت درباره آنها می‌نویسد: «همین که داتیس و آرتافرنس با کشتی‌های خود به آسیا رسیدند، اریتری‌هایی را که در اسارت داشتند به سوی شوش هدایت کردند. داریوش شاه قبل از آنکه بر اریتری‌ها دست یابد نسبت به آنان خشم و کینه‌ای شدید داشت و تصور می‌کرد آنان با حمله‌های بی‌جای خود منشأ تحریک علیه او بودند. اما وقتی آنان را بیچاره و اسیر در برابر خود دید، هیچ‌گونه آسیبی به آنان نرسانید و به این اکتفا کرد که آنان را در کاروانسرای که به خود او تعلق داشت، مستقر کند. این کاروانسرا آردریکا^۹ نام دارد و تا شوش دویست استاد راه است...» (هرودوت، ۶: ۱۱۹/۱۲۰). از دیگر اسناد دوره داریوش یکی از الواح خزانه (pt 9) است که به انتقال گروهی از صنعتگران مصری به نوپشتاش^۱ در سال‌های آخر حکومت وی اشاره می‌کند. آمده است آنها مشغول حجاری بر تالار ستون‌دار بوده‌اند (Cam-erion, 1948: 95, Wasmuth, 2017: 273-274). درباره نقل و انتقال جمعیت‌ها در زمان

جدید خود را برقه نهادند. در زمان هرودوت این گروه هنوز از سکنه این منطقه بوده‌اند (هرودوت، ۲۰۴-۲۰۵).

هنگام تصرف تراکیه^۱ به دست داریوش، بخشی از پئونی‌ها^۲ که از مردمان شمال مقدونیه قدیم بودند، اخراج و به آسیا کوچ داده شدند. بنابر گزارش هرودوت علت انتقال آنان، مشاهده توانمندی و هنرخاص جوانان آنان توسط داریوش در سارد بود (هرودوت، ۵. ۱۲-۱۳). هرودوت از مکتوبی سخن می‌گوید که داریوش به مگابیزوس سردار خود فرستاد و دستور انتقال اهالی پئونی با زنان و فرزندانشان را به آسیا صادر کرد. پس از شکست پئونی‌ها از مگابیزوس برخی از افراد این قوم از جمله سیروپئونی‌ها^۳، پئوله‌ها^۴ و تمام قبیله‌هایی که تا دریاچه پرازپاس^۵ سکونت داشتند از سرزمین اجدادی خود به آسیا روانه شدند (هرودوت، ۵. ۱۴). لیکن پس از مدتی به تحریک آریستاگوراس^۶ به موطن خویش بازگشتند. آریستاگوراس، رسولی به نزد مردم پئونی که در آن هنگام در مهاجرنشینی در فریجیه^۷ می‌زیستند، فرستاد و آنان را تشویق به شورش علیه داریوش و بازگشت کرد (هرودوت، ۵. ۹۸). مورد دیگر اسارت ملطی‌ها به دست سپاهیان داریوش است که نزد داریوش در شوش برده شدند و داریوش بدون آنکه آسیبی به ایشان برساند، آنان را در کنار دریای پارس در شهر آمپه^۸ در دهانه دجله سکونت داد (هرودوت، ۲. ۶).

¹ Thracia

² Peonie

³ Siropeoniens

⁴ Peoples

⁵ Prasias

⁶ Aristagoras

⁷ Phrygia

⁸ Ampe

⁹ Arderica

^{۱۱} Nopišitaš شهری در میان شیراز و هیدالی Hidali در نزدیکی فهلیان امروزی (ارفعی، ۱۳۷۰: ۴۲).

جدول ۱. یک لوح بابلی BM 31450 از انتقال زنان صیدونی به بابل و شوش در زمان اردشیر سوم خبر می‌دهد.
Table 1. A Babylonian Tablet BM 31450 Reports the Transfer of Sidonian Women to Babylon and Susa during the Time of Ardashir III.

<i>mu\ XIV kám mŪ- ma-su šá Ar-tak-šat-su\</i>	۱. سال چهاردهم از پادشاهی اوماسو که اردشیر خوانده می‌شد
<i>Šúm-Šú] nabú(sa)ú iti TašrĪtu lú hub]</i>	۲. در ماه تیشتریتو اسیرانی که پادشاه
<i>ina(?) kur][Si]-da-nu inhbtú(sar)\</i> <i>tú ana</i>	۳. اسیر کرد در صیدون [آورده شدند] به بابل و شوش
<i>x x I] TI BI UD XII kám lú ummáni i-šu-tú]</i>	۴. در روز سیزدهم از همان ماه بخشی کوچکی از این سپاهیان
<i>x ultu(?) I]Īb(?)-bi-šu-nu ana Bábili kl]</i>	۵. به بابل وارد شدند
<i>UD XVI kám SAL meš SIG meš hubtu(sar) tú šá</i> <i>kur Si-da-nu</i>	۶. روز شانزدهم زنان در میان اسیران صیدون باقی ماندند
<i>áš Šarru ana Bábili iš- pur (u) UD BI</i>	۷. که در آن روز آنان را پادشاه به بابل فرستاد
<i>ana é kal [ša]rri Īterubá meš</i>	۸. به کاخ پادشاه وارد شدند (Grayson, 2000: 114).

و زبان خود را حفظ کرده بودند (Diodorus, 17.110). افزون بر این، بنا بر دیودور سیسیلی می‌دانیم که در کارگاه‌های تخت جمشید و در زمین‌های کشاورزی هخامنشیان، یونانیان و لیکیه‌ای‌ها خدمت می‌کردند؛ اسکندر با دیدن این تبعیدیان یونانی خشمگین شد (Diodorus, 17. 69). زمان دقیق ورود این گروه‌ها به درستی مشخص نیست. اربان در اشاره‌ای کوتاه از انتقال کاری‌ها به بابل خبر داده است (Arian, 3.8). اسناد موراشو حضور کاری‌ها را در انجام خدمات در بابل تأیید می‌کنند (Stopler, 1985: 79).

سیاست انتقال جمعیت، تنها به غیرایرانیان و سرزمین‌های تازه تسخیر شده محدود نمی‌شد. در آن نواحی که به قلمرو هخامنشی اضافه می‌شد، ایرانیانی بودند که به مقاصد گوناگون به کار گرفته و در نتیجه در آنجا مستقر می‌شدند. اما به احتمال بسیار در این موارد بحث اجبار در جابه‌جایی یا تبعید در کار نبوده است. در بسیاری از مرکزهای ایالت‌ها پادگان‌های ثابت وجود داشت که لکوک

خشایارشا چند گزارش در دست است. استرابو در جریان یورش اسکندر به شرق شاهنشاهی، از حمله او به شهری به نام برانخیدی^۱ در حوالی سغد و بلخ سخن می‌گوید که اهالی آن در زمان خشایارشا به این ناحیه کوچ داده شده بودند. استرابو می‌گوید، این افراد داوطلبانه، خشایارشا را در تصرف شهر یاری کرده و به سبب آنکه جایگاه ذخایر و گنجینه‌های ایزدان را به خشایارشا نشان و تحویل داده بودند، اسکندر از ایشان سخت خشمگین بود (استرابو، ۱۱.۴) و او با رأی مثبت میلئوسی‌های سپاهش، که هم‌تباران ایشان بودند، شهرشان را نابود و ساکنان آن را قتل عام کرد (Diodorus, 1933: 17.84; Curti- us, 1943: 5.30-34). در واقع اینان کاهنان معبد آپولو در دیدیما^۲ ده مایلی جنوب شهر میلئوس بودند (Hammond, 1988: 339). به گزارش دیودور سیسیلی، اقوام بثوتی^۳ که در حوالی دجله سکونت داشتند در زمان خشایارشا به این منطقه کوچ داده شده بودند. آنان آداب و رسوم اجدادی

¹ Branchidae

² Didyma

³ Beotian

پیروزی هخامنشیان بر بابل، شاه به تعداد زیادی از ایرانیان، زمین‌هایی را در بابل اعطا کرد و قاصیان و کارگزاران ایرانی را در سمت‌های مختلف، از جمله مشاغل ریز و درشت آن ایالت، به کار گماشت. این گروه‌ها به اجبار کوچ داده شده بودند یا شرایط اقتصادی بهتر و کار کشاورزی آنان را به این نواحی کشانده بود. همچنین شاهد حضور مادیها در این منطقه هستیم. در سندی متعلق به آرشیو آگیبی (Dar 51/ Dar 57) یک فرد مادی به نام کاکیه^۵ و خانواده‌اش زمینی در بابل داشتند (۵۱۹). او و همسرش اوخیه^۶ در خانه‌ای اجاره‌ای در بابل زندگی می‌کردند (داندامایف، ۱۳۹۱: ۱۸۰)، درباره‌ی این خانواده و امثال آنها نیز مشخص نیست در طی فرایندی اجباری یا به صورت خودخواسته به این نواحی منتقل شده باشند.

اهداف جابه‌جایی

در شاهنشاهی هخامنشی جمعیت‌های جابه‌جاشده به عنوان نیروی انسانی در خدمات گوناگون مشغول به کار می‌شدند. برای بررسی خدمات‌هایی که این گروه‌ها انجام می‌دادند بررسی دو اصطلاح کورتش^۷ و هترو^۸ راهگشاست. درباره‌ی کورتش‌ها پژوهش‌های زیادی انجام شده و جزئیات آن توضیح داده شده است (برای نمونه بنگرید به دیاکونوف، ۱۳۴۵: ۳۹۹-۴۰۵، بریان: ۱/۱۳۹۱: ۸۹۵-۹۱۲). همان‌طور که می‌دانیم تعداد بسیار زیادی از الواح هخامنشی از حیره‌هایی که به کورتش‌ها داده شده صحبت می‌کنند. این اصطلاح به کارگرانی اطلاق می‌شد

معتمد است این پادگان‌ها از سربازان شاهنشاهی پدید آمده بودند و نه از سربازان بومی و محلی (لکوک، ۱۳۸۵: ۹۹). هرودوت اطلاع می‌دهد که صدویست مدیمن گندم (معادل ۱۲۰ هزار پیکال) از سوی ممفیس به پادگانی که ایرانیان در قلعه سفید ممفیس داشتند، ارسال می‌شد (هرودوت، ۹۱.۳). بنابراین، جمعیتی ایرانی که نظامی بودند در این ناحیه بودند اگر چه به احتمال گروه‌های قومی دیگری نیز در قالب سرباز در آنجا حضور داشتند. کاوش‌های صورت گرفته در گورستانی در ۳۰ کیلومتری کرکمیش^۱ در شمال سوریه نشان می‌دهد که بیشتر سربازان متعلق به شمال شاهنشاهی بوده‌اند (بریان، ۱۳۹۲: ۱/۱۰۵۴). همچنین در سندی متعلق به سال ششم فرمانروایی کمبوجیه (۵۲۴ پم) از اوروک (Vas 20 49)^۲ مشخص می‌شود که عده‌ای از سکاها به عنوان سرباز در بابل مشغول به خدمت بوده‌اند (داندامایف، ۱۳۹۱: ۱۸۶). برخی اسناد حضور هنرمندان ایرانی در مصر را تأیید می‌کنند. در نامه‌ای به آرامی ساتراپ آرسامس^۳ از سنگ‌تراشی به نام هانزانی^۴ خواسته است که شکل یک اسب و سوار را همان‌گونه که پیش از آن نیز ساخته بود برای او بسازد و این قطعه به سرعت برایش به شوش فرستاده شود (Driver, 1954: 28).

از بایگانی‌های موراشو و آگیبی حضور ساکنان فلات ایران و آسیای مرکزی در بابل تأیید می‌شود. به عنوان نمونه گروهی از ایلامی‌ها به عنوان کارگر اجاره‌ای در املاک معابد مشغول به کار بودند (داندامایف، ۱۳۹۱: ۱۷۶). اطلاع داریم که با

¹ Charchemish

² www.achemenet.com

³ Arsames

⁴ Hanzani

⁵ Kakiye

⁶ Oxiye

⁷ Kurtaš

⁸ Hatru

زرگر معرفی می‌شوند. همچنین دو متن از آرشیو خزانه دربارهٔ منبت‌کاران مصری سخن می‌گوید (Wasmuth, 2017: 276).

به جز کورتش‌ها، یکی دیگر از سیاست‌های هخامنشیان در بابل تأسیس هتروها بود. این واژه که به دفعات در متون موراشو آمده است زمینی بسیار بزرگ است که به صورت قطعات کوچک‌تر توسط اعضای یک خانواده کشت می‌شد. کارکرد این زمین‌ها تهیهٔ سرباز و فراهم کردن افرادی بود که خدمات دولتی انجام می‌دادند. از سوی دیگر حکومت در مواقع صلح سربازان را بر این زمین‌ها مستقر می‌کرد و آنها در قبال زمین‌ها مالیات پرداخت می‌کردند (Stopler, 1991: 231). همهٔ این افراد از بابلیان نبوده‌اند بلکه گروه‌های قومی متفاوتی را دربر می‌گرفتند، به نظر می‌رسد در جریان جنگ‌های هخامنشیان و طی زمان‌های متفاوت به بابل کوچ داده شده باشند (اسیران جنگی). در واقع هتروها طیف متنوعی از جمعیت را دربر می‌گرفتند و عنصر مشترک میان این گروه‌های جمعیتی وابستگی اقتصادی و حقوقیشان به حکومت و صاحبان امتیاز در بابل بود (Stopler, 1991: 79).^۱ نظام هترو در بابل اجرا می‌شد اما همهٔ زمین‌داران بابلی نبودند و در میان آنها گروه‌های قومی متنوعی وجود داشت:

۱. کیمیری‌ها،^۲ سکاها و هندی‌ها؛
۲. آریان‌ها؛^۳
۳. اورارتوها؛^۴ ارمنی‌ها؛
۴. میلیدوایی؛^۵ مالتی‌ها؛^۶
۵. آسیایی؛^۷

که در مزرعه‌ها و کارگاه‌های دولتی یا کارگاه‌های ساختمانی تخت‌جمشید کار می‌کردند. در لوحه‌های خزانه، کورتش‌ها کسانی هستند که در کار ساختمان و تزئینات ساختمان فعالیت دارند. اقشاری نظیر حجاران، درودگران، منبت‌کاران، قلمزنان، مس‌گران و ریخته‌گران، اغلب از آنان با عنوان کورتش صنعت‌کار، دریافت‌کنندهٔ جیره در تخت‌جمشید یاد می‌شود. مسئله‌ای که برای ما مهم تلقی می‌شود، منشأ قومی این افراد است که تنها در یکجا، لیکیه ذکر شده است. بیشتر این افراد در کشورگشایی‌ها به اسارت گرفته شده بودند. این گروه‌های کارگری برحسب نیاز حکومت از نقطه‌ای به نقطهٔ دیگر جابه‌جا می‌شدند. در لوحه‌ها ۵۴۷ مصری از شوش به تخت‌جمشید، ۱۰۸ کاپادوکیه‌ای از تخت‌جمشید به ایلام، ۱۵۰۰ تن از تخت‌جمشید به شوش، ۱۵۰ تراکیه‌ای، ۹۸۰ کاپادوکیه‌ای و ۳۰۳ لیکیه‌ای از محلی به محل دیگر در فارس کوچ داده شده‌اند (بریان، ۱۳۹۱: ۱ / ۸۹۵-۸۹۷). در میان کورتش‌ها اقوام بلخی، سغدی، پارسی، لیکیه‌ای، کاریه‌ای، یونی، ساردی، کاپادوکیه‌ای و تراکیه‌ای حضور داشتند (کوک، ۱۳۸۳: ۱۶۰). اگرچه در هیچ یک از منابع یونانی از انتقال گروه‌های جمعیتی به پارس سخنی به میان نیامده است اما گل‌نوشته‌های باروی تخت‌جمشید تبعید به بخش‌های مرکزی شاهنشاهی را نشان می‌دهد (Tuplin, 1987: 116). کورتش‌ها در خدمات گوناگون مشغول به کار بودند (Cameron, 1948: 95). مصری‌ها در الواح بیشتر با عنوان

^۱ علاوه بر مستعمره‌نشین‌های نظامی، گروه‌هایی از صنعتگران و پیشه‌وران، شبانان، بازرگانان، کاتبان به همراه کارگران خاندان سلطنتی و خانواده‌های سلطنتی، گردو (Gardu) نامیده می‌شدند (داندمایف، ۱۳۹۷: ۱۶۸).

^۲ Cimmerians

^۳ Aryans

^۴ Urartu

^۵ Milidiva

^۶ Malti

دریایی آنان استفاده شود. کاری‌ها مأمور شدند تا به دریانوردی و کشتیرانی ایران سامان دهند و در بنی‌شو^۱ جایی در نزدیکی خرمشهر فعلی بندری ایجاد کنند (هینتس، ۱۳۸۶: ۱۷۸). کاری‌ها در جهان باستان به کار در کشتی و دریانوردی معروف بودند. چنانکه هرودوت می‌گوید: «کاری‌ها در عهد باستان رعیت مینوس^۲ بودند و هر بار که مینوس تقاضا می‌کرد آنها عده‌ای برای کار کردن در کشتی‌های او روانه می‌کردند» (هرودوت، ۱: ۱۷۱). همچنین برطبق کتیبه داریوش در شوش (Dsf) وظیفه دیگر کاری‌ها همراه با ایونی‌ها این بود که هنگام ساخت کاخ آپادانای شوش، چوب‌های سدري را که از فرات به بابل رسیده بودند به شوش منتقل کنند (لکوک، ۱۳۹۵: ۲۸۲، هینتس، ۱۳۸۶: ۱۷۸-۱۷۹)، کاری‌ها در دوران هخامنشی نه تنها در ساخت بناهای مهم مانند تخت جمشید و شوش مشارکت داشتند، بلکه در ساخت و توسعه جاده‌های شاهی نیز نقش حیاتی ایفا می‌کردند. شواهد باستان‌شناسی از جمله نشانه‌های سنگ‌تراشان کاری در محوطه چهار مُور تأیید می‌کند که این سنگ‌تراشان در امور مربوط به جاده‌سازی نیز فعال بودند. این فعالیت به بهبود ارتباطات تجاری و اداری در شاهنشاهی هخامنشی و تقویت زیرساخت‌های آن کمک کرد (Askari, 2023: 32-33).

۶. لیدیه‌ای‌ها؛
۷. سیرکایی؟^۳؛
۸. سوریایی: سیرانی‌ها^۴ یا فینیقی‌ها^۵؛
۹. اریایه: عرب‌ها؛
۱۰. مندیکیایی^۶ (هد، ۱۳۹۱: ۲۸).

به غیر از شغل زمین‌داری،^۷ اقوام جابه‌جا شده به خدمات دیگر نیز مشغول بودند. از جمله موارد دیگری که در عصر هخامنشی نشان‌دهنده حضور اقوام مختلف است بناهای این دوره است. نشانه یا به اصطلاح امروزی امضاهایی از بنایان بر برخی از آجرهای شوش و سنگ‌های تخت جمشید باقی مانده است (مرس، ۱۳۹۱: ۱۸۸). به نظر می‌رسد نشان‌هایی که در پی آپادانای شوش شناسایی شده است به کارگران آناتولیایی مربوط باشد. از بررسی برخی از نشانه‌ها می‌توان متوجه شد، زبان مادری آجرکاران، لیدیایی، لوکیه‌ای و دسته زبان‌های سامی بوده است (مرس، ۱۳۹۱: ۱۹۰). برخی از امضاهای تل تخت پاساگارد متعلق به سنگ‌تراشان ایونی و لیدی است. این تنوع گسترده در طرح‌ها نشان از تلفیق نژادها و ایده‌های هنری در قالب یک اجتماع واحد است (مرس، ۱۳۹۱: ۱۹۱). اقوام کاری و فینیقی که داریوش به قلمرو ایران انتقال داد در خلیج فارس مستقر شدند تا از دانش

^۱ Lydians

^۲ Syriacs

^۳ Surians

^۴ Syriac

^۵ Phoenicia

^۶ Arabāya

^۷ Mandinka

^۸ بزرگ‌ترین زمین‌داران در بابل معمولاً از خانواده سلطنتی و شاهزادگان پارسی بودند، همانند هخامنش و پسرش فراداتو ملکه پرسیاتیس (داندامایف، ۱۳۹۷: ۱۴۹-۱۵۰) که نمی‌توان درباره آنان بحث اجبار و تبعید را طرح کرد.

^۹ Bani-šo

^{۱۰} Minus پادشاه کاری‌ها در عهد باستان

سال‌های ۴۹۴ تا ۵۰۹ کارگران و کارمندان فقط به صورت کالا (غلات، آرد، قوچ، شراب، آبجو و میوه) حقوق می‌گرفتند اما در سال‌های ۴۵۸ تا ۴۹۲ افزون بر جیره غذایی، نقره خام نیز دریافت می‌کردند (Dandamayev, 2002). بنابراین نمی‌توان ادعای برده بودن و بیگاری کشیدن از آنان را پذیرفت. از جهتی دیگر الواح تخت جمشید از مزایای متنوعی که در اختیار کورتش‌ها قرار می‌گرفت، اطلاع می‌دهند. زنان کارگری که فرزند به دنیا می‌آوردند، فارغ از قومیشان، جیره‌هایی به عنوان هدیه دریافت می‌کردند، مادرانی که فرزند پسر داشتند دو برابر مادرانی که فرزند دختر داشتند هدیه دریافت می‌کردند (Hallock, 1969: 37). در تخت جمشید شاهی از جابه‌جایی کارگران برحسب لزوم یا نیاز وجود دارد. در لوحی از خزانه به دریافتی صنعتگرانی اشاره شده است که توسط فرناداتس^۳ به تخت جمشید کوچ داده شده بودند (PT42).

تبادلات فرهنگی

در این مسئله که حضور اقوام خارجی در ایران سبب تبادلات فرهنگی و هنری گسترده شده‌شده وجود ندارد. درباره این‌که روابط این گروه‌ها با بومیان یا دیگر اقوام خارجی چگونه بوده نیز شواهد اندک است. براساس الواح می‌دانیم که کورتش‌ها با قومیت‌های مختلف در کنار یکدیگر مشغول به کار بوده‌اند. به عنوان نمونه بر طبق یکی از الواح خزانه، سوری‌ها، مصری‌ها و ایونی‌ها در یک کارگاه در کنار هم مشغول به کار بوده‌اند (PT,15) اما اسناد به سبب ماهیت اقتصادی‌شان روابط این گروه‌ها با یکدیگر را چندان مشخص نمی‌کند. کتیبه داریوش (Dsf) از مشارکت کارگران خارجی

اقوام اریتری در شوش مسئول استخراج و پالایش ماده‌ای به نام رادیناکه^۱ بودند که نوعی قیر بود (هرودوت، ۶. ۱۱۹). براساس بررسی‌های فوق در دوره هخامنشی جابه‌جایی جمعیتی در مناطق مختلف انجام شده است و مرکز شاهنشاهی تنها مقصد جابه‌جایی‌ها نبوده است. ایالت‌های شرقی و غربی شاهنشاهی همچون بلخ، بابل و مصر نیز از مرکزهای جابه‌جایی‌ها بوده‌اند. با این حال به نظر در قلب شاهنشاهی به سبب طرح‌های بزرگ ساخت‌وساز و نیاز به نیروی کار، جابه‌جایی‌ها بزرگ‌تر و متمرکزتر بوده است و این مناطق به عنوان هسته اداری و سیاسی بیشتر به کارگران نیاز داشتند. اما در مناطق حاشیه‌ای و دورتر جابه‌جایی‌ها بیشتر به منظور تأمین نیروی نظامی و کشاورزی صورت می‌گرفت. این نواحی به دلیل موقعیت راهبردی و وجود منابع طبیعی خود، نقش کلیدی در حمایت نظامی و تأمین محصولات کشاورزی برای شاهنشاهی ایفا می‌کردند.

موقعیت اجتماعی و مواج

ویسپور به خوبی اشاره می‌کند که منابع یونانی تصور دقیق و روشنی از شرایط و موقعیت اجتماعی افراد جابه‌جا شده به درون شاهنشاهی هخامنشی نداشتند؛ به همین سبب از این افراد با عنوان برده یاد می‌کنند (ویسپور، ۱۳۷۷: ۵۲). در نسخه ایلامی کتیبه بیستون کورتش معادل مانیا^۲ است و در تحریر بابلی با اصطلاحی به معنی کارگر مزور آمده است (Dandamayev, 1988: 762). دیاکونوف اصطلاح مانیا را به معنی بردگان خانگی می‌داند. الواح خزانه پرداخت نقره و جیره غذایی را برای کارگران خارجی ثبت کرده است. در

¹ Rhadinak

² Māniya

³ Fernadates

معماری عصر مفرغ اژه و در آسیای صغیر، سوریه و بین‌النهرین از آن استفاده شد. مصر، یونان باستان و ایران هخامنشی کشورهایی بودند که از این بست‌ها به میزان بیشتری در معماری خود استفاده کرده‌اند (Nylander, 1966: 132-144). می‌دانیم که صنعتگران با سوابق و آموزش‌های مختلف در کنار هم بر ساختمان‌های هخامنشی کار می‌کردند، بنابراین به‌نظر می‌رسد برخی از انواع این نوع گیره‌ها به‌احتمال در نیمه پایانی قرن ششم تحت نفوذ یونانیان به ایران وارد شده است (Nylander, 1966: 144). بنابر نظر نیلاندر این نوع پیشرفته اتصالات در ساختمان‌های هخامنشی تا زمانی که توسط کارگران ایونی و لیدیایی در ایران معرفی شود در شرق ناشناخته بود (Nylander, 1966: 145). یکی دیگر از عناصر معماری ایونی، قالب‌های مارپیچ عمودی است که منحنی بالای آن محدب و پایینی مقعر است که در قرنیز و بالای در مشاهده می‌شود (استروناخ، ۱۳۸۵: ۸۰۷). مستقل از این، برخی از مطالعات بر یونانی بودن پاره‌ای از مجسمه‌ها و حیوانات استفاده شده در تخت‌جمشید همانند سگ نشسته و گاو نر تأکید دارند. برخی همچون اشمیت منشأ مجسمه سگ نشسته را مجسمه‌سازان مصری می‌دانند (Kawa-mi, 1986: 262-263).

در اینجا پرسشی که مطرح می‌شود این است که مهاجران، زبان، دین و آداب و رسوم خود را تا چه حد حفظ کرده‌اند و تا چه اندازه جذب فرهنگ ایرانی شده‌اند؟ با توجه به منابع و داده‌های باستان‌شناسی در برخی موارد می‌توان تا حدی به این پرسش پاسخ داد. یکی از تبادلات فرهنگی و مذهبی جالب توجه گسترش استفاده از شمایل پس‌خدای مصری بر آثار باستانی و فرهنگی ایران هخامنشی است. پس از طریق سودان و طی دوره فرمانروایی سلسله بیست و ششم به مصر راه یافت. پس در مصر کارکردهای متفاوت و متنوعی داشت.

در ساخت کاخ‌های شوش خبر می‌دهد (لکوک: ۱۳۹۵: ۲۸۳-۲۸۴). الواح بارو مشارکت این افراد در قالب گروه‌های کارگری در بخش صنعت را نمایان می‌کند (Dandamayev, 2002). اما آثار باستانی و مادی باقی مانده، وام‌گیری‌های فرهنگی و هنری بیشتری را نمایان می‌کند. در ده‌های اخیر بحث‌های زیادی حول محور مشارکت کارگران یونانی در ساخت بناهای هخامنشی صورت گرفته است (به‌عنوان نمونه بنگرید به استروناخ، ۱۳۸۵: ۸۰۶-۸۰۸، Boardman, 2000: 53-57، Nylander, 1966, 130) که خود سبب تغییرات هنری و ظهور سبک‌های هنری جدید در هر دو ناحیه شد (Kawami, 1986: 259).

برخی از پژوهشگران معتقدند پیش از کورش هیچ نشانی از بنای بزرگ سنگی در معماری ایرانی وجود نداشته است؛ بنابراین به‌نظر می‌رسد او برای ساخت چنین بناهایی نیازمند کمک نیروهای خارجی بوده است. تأثیر کار سنگ‌تراشان ایونی و لیدی را در شماری از بناهای مجموعه پاسارگاد می‌توان یافت، از جمله استفاده از تیشه و قلم‌های دندان‌ه‌ای، بهره‌وری از روش خاص اتصال مقاوم بلوک‌های سنگی و قطعات ستون. همچنین نمونه‌ای از آرامگاه کورش پیش از ساخت این بنا در فلات ایران موجود نیست و از نظر سبک ساخت به نمونه‌های لیدیایی شباهت دارد (Boardman, 2000, 53-57؛ کرتیس، ۱۳۹۱: ۱۳۰). هینتس نیز پاسارگاد را تلفیقی از هنر پارسی و ایونیایی می‌داند (هینتس، ۱۳۸۶: ۴۰۰). بررسی انواع گیره‌های مورد استفاده در سازه‌های هخامنشی نیز نشان از وام‌گیری هنری دارد. در سازه‌های هخامنشی استفاده از ملات برای اتصال سنگ‌ها رایج نبود و به‌جای آن گیره‌ها یا بست‌ها ابزارهایی بودند که به کمک آنان موقعیت و محل اتصال بلوک‌ها را مشخص می‌کردند. این فن برای نخستین بار در مصر استفاده شد و بعدتر در

در آن منطقه حضور داشتند. کونتئوس کورتیس گزارش می‌کند، آنان آداب و رسوم کشور باستانی خود را رها نکرده بودند اما زبانشان آمیخته‌ای بود از زبان مادری خود و کشوری که در آن ساکن بودند (Curtius, 5/29). هرودوت نیز از ماندن اریتری‌ها بر زبان مادری خود تأکید می‌کند (هرودوت، ۶. ۱۲۰). پیش از این نیز به نشانه‌های زبانی آجرکاران خارجی که بر بناها باقی گذاشته بودند اشاره کردیم (مرس، ۱۳۹۱: ۱۸۸). بنابراین شواهد باقیمانده حکایت از حفظ آدابی مانند زبان، دین و به‌طورکلی فرهنگ آنان و درعین حال پذیرش برخی عناصر محلی هخامنشی نیز دارد.

مقایسه سیاست‌های جابه‌جایی جمعیت در دوران آشوریان و هخامنشیان

هخامنشیان در سیاست‌های جابه‌جایی جمعیت به‌وضوح از نمونه‌های آشوری بهره برده‌اند (بریان، ۱۳۹۲، ۱: ۱۰۵۰)، اما با ایجاد تغییرات در این سیاست‌ها، رویکردی متمایز و همچنین ملایم‌تر داشته‌اند. بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های نمونه‌های آشوری و هخامنشی از جابه‌جایی جمعیتی چند نکته را نمایان می‌کند. جابه‌جایی جمعیتی در دوران آشوریان به‌صورت کلی به‌منظور سرکوب و کنترل مناطق فتح شده انجام می‌شد. این اقدامات شامل تبعید گسترده و انتقال اجباری جمعیت با خشونت تمام بود؛ به‌عنوان نمونه در حمله‌های آشورنصیرپال به شهرهای سوریه او افتخار می‌کند که از خون مردمان ناحیه، کوه‌ها را همانند پشم قرمز کرده و با اجساد آنان تنگه‌ها و دره‌ها را پر کرده است (Luckenbill, 1926: 142). یا در سورو^۳ و بیت-هالوپه^۴ دو شهر در منطقه غربی آشور و نزدیکی فرات، پوست برخی

او خدای مردمان عادی بود و به همین سبب در میان این قشر از محبوبیت بسیاری برخوردار بود. پس محافظ خانه و دفع‌کننده بلا یا تلقی می‌شد. همچنین وظایف دیگر او محافظت از زنان باردار، سربازان و مسافران بود (ایونس، ۱۳۷۵: ۱۷۲؛ Abdi, 2002: 133). جمعیت جابه‌جا شده مصری شمایل این خدا را با خود به قلب شاهنشاهی آوردند. اشیایی برای دفع طلسم از شوش و تخت‌جمشید کشف شده است که حاوی تصاویر این خدای مصری است. به‌نظر می‌رسد صنعتگران مصری این اشیاء را به‌منظور محافظت از خود در برابر خطرات سکونت در یک سرزمین خارجی آورده باشند و یا شاید مصریان ساکن در اطراف تخت‌جمشید در کارگاه‌های مخصوص خود برای مشتریان مصری خود این اشیاء را می‌ساختند (Abdi, 2002: 138; Posener, 1936: 190). بر مهرهای به‌دست آمده از تخت‌جمشید، پیکرک‌ها و خمره‌های سفالی نیز تصویر پس دیده می‌شود. نکته مهم این است که تصویرهای به‌دست آمده از پس از مرکز شاهنشاهی با تصویر این خدا در مصر تفاوتی‌هایی دارد و نشانه‌هایی از ایرانی شدن در لباس و پوششی که با آن تصویر شده به چشم می‌خورد (Abdi, 2002: 143). در الواح باروی تخت‌جمشید خدایان ایرانی (میترا، اهوره‌مزدا) و ایلامی (هومبان^۱، نپیریشه^۲) محلی بوده و برای برگزاری مراسم آیینی بودجه به آنان تعلق می‌گرفت ولی دیگر خدایان همانند خدایان یونانی غیر بومی تلقی می‌شوند و بودجه‌ای به آنان اهدا نشده است (سلحشور، ۱۴۰۱: ۷۶-۷۷).

اما درباره زبان و آداب و رسوم، پیش از این گفته شد که خشایارشا اقوام برانخیدی را به سغد انتقال داد و در زمان حمله اسکندر آنان هنوز

¹ Humban

² Napiriša

³ Suru

⁴ Bit- Haluph

لیدیه‌ای و ایونی و ... با عنوان کورتش‌ها نام می‌برند که خود تأییدی بر اخبار منابع یونانی است. منابع بابلی، وجود غیربابلیان در این منطقه و کار و خدمات آنان را با عنوان هترو تأیید می‌کند. آثار هنری و باستان‌شناختی باقی‌مانده نیز تأییدی بر حضور و فعالیت این افراد درون شاهنشاهی هخامنشی است. جابه‌جایی‌های جمعیتی برای هخامنشیان مزایایی داشته است. جدا از صرفه اقتصادی، جابه‌جایی راهی مؤثر برای به حداقل رساندن شورش‌ها و از بین بردن کانون‌های شورش بود. افزون‌براین، در مراکز شاهنشاهی از این رهگذر نیروی کار لازم برای ساخت بناها و برنامه‌های ساختمانی و در پیرامون شاهنشاهی همچون بابل نیروی کار کشاورزی برای کاشت محصول فراهم می‌شد. بخشی از گروه‌های جابه‌جا شده بر زمین‌هایی که به آنان در بابل یا دیگر ایالات اعطا شد، کار می‌کردند و به حکومت مالیات می‌پرداختند. بیشتر این زمین‌ها برای نخستین بار کشت می‌شدند؛ بنابراین، چنین عملی باعث افزایش سطح زیر کشت در بابل شد و از سوی دیگر درآمد حاصل از آن صرف امور نظامی و دیگر مخارج حکومت هخامنشی شد. به جز نتایج اقتصادی حضور این جمعیت‌ها از بُعد هنری نیز تأثیراتی را با خود به همراه داشت. پیوند آنها با شیوه‌های بومی و محلی، سبک جدیدی به نام هنر هخامنشی را رقم زد و گسترش تبادلات فرهنگی در شاهنشاهی را به دنبال داشت. از نتایج دیگر انتقال جمعیت، افزایش جمعیت در برخی شهرها و درهم آمیختگی نژادی بوده که به نوبه خود پیامدهای دیگری را نیز به دنبال داشته است.

از سران و ساکنان شهر را کنده و بر دیوارهای شهر پهن کرده است (Luckenbill, 1926: 145, 443) این اعمال عمدتاً به هدف جلوگیری از شورش‌ها و تضعیف استقلال و انسجام اقوام تحت سلطه بوده است. اما در دوره هخامنشی اغلب جابه‌جایی‌ها به منظور بهره‌برداری اقتصادی و سازماندهی نظامی و اداری انجام می‌شد. این جابه‌جایی‌ها به‌ویژه برای استفاده از نیروی کار متخصص و تنظیم منابع کشاورزی و نظامی انجام می‌گرفت که پیشتر به آن اشاره شد. بنابراین، به نظر می‌رسد خشونت و اجبار در این فرایند نسبت به آشوریان بسی کمتر بوده است.

برآیند

بررسی‌های انجام شده در این پژوهش نشان داد که در دوره هخامنشی جابه‌جایی اجباری اقوام وجود داشته است، هرچند دقیقاً نمی‌توان حد و حدود آن را مشخص کرد. این سنت هرچند می‌تواند وام گرفته از بابلیان و آشوریان باشد اما براساس شواهد بازمانده، نوع رفتار با اقوام مغلوب و حقوق آنان تفاوت‌هایی با آشوریان داشته است. در تخت جمشید کارگزاران خارجی حقوق و مزایا داشتند و برده تلقی نمی‌شدند. منابع یونانی و گل‌نوشته‌های بارو و خزانه تخت جمشید و همچنین برخی منابع بابلی بر جابه‌جایی‌های جمعیتی گسترده در تاریخ هخامنشیان دلالت دارند. منابع یونانی به‌طور دائم از هم‌تباران خویش سخن می‌گویند که پس از جنگ‌ها به مناطق داخلی شاهنشاهی کوچ داده شدند. الواح باروی تخت جمشید از وجود فعال کارگران آناتولیایی،

کتاب‌نامه | Bibliography

Strabo. (2017). *The Geography of Strabo, the lands under the Achaemenid rule*, tr. Homayun Sanatizadeh, Tehran: Mahmoud Afshar Foundation.

استرابو. (۱۳۹۶). جغرافیای استرابو، سرزمین‌های زیر فرمان هخامنشیان، ترجمه همایون صنعتی‌زاده، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.

- فرای، نلسون. (۱۳۹۶). تاریخ باستانی ایران، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- Frye, N. (2017). *Ancient history of Iran*, translated into Persian by Masoud Rajabnia, Tehran: Elmi va Farhangi.
- کرتیس، جان، و رزمجو، شاهرخ. (۱۳۹۱). «کاخ» امپراتوری فراموش شده، جان کرتیس و نایجل تالیس، ترجمه خشایار بهاری، تهران: فرزانه روز، ۱۱۹-۲۱۴.
- Curtis, J. & Sh. Rasmjoui. (2012). "Palace", In John Curtis & Nigel Tallis (eds.), *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, John Curtis & Nigel Tallis, translated into Persian by Xashayar Bahari, Tehran: Farzan Rouz, 119-214.
- کوک، جان مانوئل. (۱۳۸۳). شاهنشاهی هخامنشی، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: ققنوس.
- Cook, J. M. (2004). *Achaemenid Empire*, translated into Persian by Morteza Saqebfar, Tehran: Qoqnous.
- کوک، جان مانوئل. (۱۳۸۵). «ظهور هخامنشیان و بنیان‌گذاری امپراتوری هخامنشی»، تاریخ ایران دوره هخامنشیان، جلد ۲، ویراستار: ایلیا گرشویچ، ۱۳-۱۰۵.
- Cook, J. M. (2006). "The rise of the Achaemenids and the foundation of the Achaemenid Empire", In Ilya Gershevitch (ed.), *History of Iran during the Achaemenid period*, Vol. 2: 13-105.
- کوئن، بروس. (۱۳۸۶). مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه رضا فاضلی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی.
- Kohen, B. (2007). *Introduction to Sociology*, translated into Persian by Reza Fazaeli, Tehran: Samt.
- گزنفون. (۱۳۴۲). کورش‌نامه، ترجمه رضا مشایخی، تهران: نگاه ترجمه و نشر کتاب.
- Xenophon. (1963). *Cyropaedia*, translated into Persian by Reza Mashayekhi, Tehran: Bongāh-e Tarjama wa Našr-e Ketāb (BTNK).
- مرس، سابرینا. (۱۳۹۱). «ارزیابی دوباره موتیف‌های آجری و فن ساخت بناهای آجری در شوش دوره هخامنشی»، جهان هخامنشیان، جان کرتیس و سنت جان سیمپسون، ترجمه خشایار بهاری، تهران: فرزانه روز.
- Maras, S. (2012). "A Reassessment of Brick Motifs and Brick-Building Techniques at Achaemenid Susa", In John Curtis & Nigel Tallis (eds.), *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, John Curtis & Nigel Tallis, translated into Persian by Xashayar Bahari, Tehran: Farzan Rouz.
- ویلینگ، الکساندر. (۱۳۹۱). «ایران و یونان»، امپراتوری فراموش شده، جان کرتیس و نایجل تالیس، ترجمه خشایار بهاری، تهران: فرزانه روز، ۴۸۷-۵۱۸.
- استروناخ، دیوید. (۱۳۸۵). «پاسارگاد»، تاریخ ایران دوره هخامنشیان، جلد ۲، ویراستار: ایلیا گرشویچ، ۸۰۵-۸۲۳.
- Stronach, D. (2006). "Pasargad", In Ilya Gershevitch (ed.), *History of Iran during the Achaemenid period*, Vol. 2: 805-823.
- ارفعی، عبدالمجید. (۱۳۷۰). «شاهراه تخت‌جمشید-شوش»، قافله‌سالار سخن خانلری، تهران: نشر البرز، ۲۷-۴۷.
- Arfaei, A. (1991). "Takht Jamshid-Sush highway", *Ghafeleh-Salar-e Sokhan Khanlari*, Tehran: Alborz, 27-47.
- ایونس، ورونیکا. (۱۳۷۵). شناخت اساطیر مصر، ترجمه باجلان فرخی، تهران: اساطیر.
- Ions, V. (1996). *Egyptian mythology*, translated into Persian by Bajalan Farrokhi, Tehran: Asatir.
- برشانی، ادا. (۱۳۸۵). «اشغال مصر توسط ایران»، تاریخ ایران دوره هخامنشیان، جلد ۲، ویراستار: ایلیا گرشویچ، ۳۷۶-۴۰۶.
- Bersciani, E. (2006). "Occupation of Egypt by Iran", In Ilya Gershevitch (ed.), *History of Iran during the Achaemenid period*, Vol. 2: 376-406.
- بریان، پیر. (۱۳۹۲). تاریخ امپراتوری هخامنشیان، جلد ۱، ترجمه مهدی سمسار، تهران: نشر علم.
- Briant, P. (2013). *History of the Achaemenid Empire*, translated into Persian by Mehdi Semsar, Tehran: Elm.
- خسروی، ایمان. (۱۴۰۱). «جستاری در دین سیاسی هخامنشیان»، پژوهشنامه ایران باستان، سال ۱، شماره ۴، ۷۷-۹۱.
- Xhosravi, I. (2023). "An Investigation of Achaemenid Political Religion", *Ancient Iranian Studies*, Vol. 1, No 4, 77-91. <https://doi.org/10.22034/ais.2023.371171.025>
- داندامایف، محمد. (۱۳۹۷). نهادهای اجتماعی و ساختار اقتصادی امپراتوری هخامنشی، ترجمه حسن شایگان، تهران: تاریخ ایران.
- Dandamayev, M. A. (2018). *Social institutions and the economic structure of the Achaemenid Empire*, translated into Persian by Hasan Shayegan, Tehran: Tarikh-e Iran.
- سلحشور، علی اصغر. (۱۴۰۱). «مفهوم خدایان، دیگر خدایان و همه خدایان در ایدئولوژی سلطنتی شاهان هخامنشی»، پژوهشنامه ایران باستان، سال ۱، شماره ۲، ۵۵-۷۹.
- Salahshour, A. A. (2023). "The Concept of "Gods, Other Gods, and All the Gods" in the Royal Ideology of the Achaemenid Kings", *Ancient Iranian Studies*, Vol. 1, No. 2, 55-79. <https://doi.org/10.22034/ais.2022.345838.1016>

- Herodotus. (2005). *Histories*, translated into Persian by Hadi Hedayati, Tehran: University of Tehran.
- هینتس، والتر. (۱۳۸۶). داریوش و ایرانیان، ترجمه پرویز رجبی، تهران: ماهی.
- Hinz, W. (2007). *Darius and the Iranians*, translated into Persian by Parvis Rajabi, Tehran: Mahi.
- هینتس، والتر. (۱۳۸۸). دنیای گمشده عیلام، ترجمه فیروز فیروزنیا، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- Hinz, W. (2009). *The lost world of Elam*, translated into Persian by Firouz Firouznia, Tehran: Elmi va Farhani.
- Willing, Alexander. (2012). "Persia and Greece", In John Curtis & Nigel Tallis (eds.), *Forgotten Empire: The World of Ancient Persia*, John Curtis & Nigel Tallis, translated into Persian by Xashayar Bahari, Tehran: Farzan Rouz, 487-518.
- هد، دانکن. (۱۳۹۱). ارتش ایران هخامنشی، ترجمه محمد آقاچاری، تهران: ققنوس.
- Duncan, H. (2012). *The Achaemenid Persian Army*, translated into Persian by Mohammad Aqajari, Tehran: Qoqnous.
- هرودوت. (۱۳۸۴). تاریخ هرودوت، ترجمه هادی هدایتی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- Hallock, R. (1969). *Persepolis Fortification Tablets*, The university Chicago Press.
- Kawami, T. S. (1986). "Greek Art and Persian Taste: Some Animal Sculptures from Persepolis", *American Journal of Archaeology*, 90(3), 259-267.
- Luckenbill, Daniel, David. (1926). *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, vi, University of Chicago Press.
- Nylander, C. (1966). "Clamps and Chronology", *Iranica Antiqua* 6. 130-146.
- Oded, B. (1979). *Mass Deportations and deported in The Neo-Assyrian Empire*, Wiesbaden: Reichert
- Oded, B. (1995). "Observations on The Israelite/ Judean Exiles in Mesopotamia during the Eighth- Sixth Centuries, Immigration and emigration within the Ancient Near east", *Immigration and emigration Within Ancient near East*.
- Quintus Curtius. (1943). *History of Alexander, Vol. 2*, translated by Rolg Johan, London, William Heinemann.
- Stolper, M.W. (1985). *Entrepreneurs and Empire: The Murašu Archive, the Murašu Firm and Persian Rule in Babylonia*. Leiden.
- Tuplin, C. (1987). "The administration of the Achaemenid Empire", *Coinage and Administration in The Athenian and Persian Empires*, Lan Carradica, 66-109.
- Shapur Shahbazi, A; Kettenhofen, Erich; Perry, John R. (1994). "Deportation", In: *Encyclopedia Iranica*, VII/3, 297-312.
- Wasmuth, M. (2017). Egyptians in the Persepolis

English

Abdi, K. (2003). "Notes on the Iranianization of Bes in the Achaemenid Empire Medes and Persians: Reflections on Elusive Empires", *Ars orientalis*, vol.32, 133-162.

Askari Chaverdi, A. (2023). "A new Evidence of Achaemenid Site between Perspolis and Iran", *Persica Antiqua*, Vol.3, (5): 31-36.

Boardman, J. (2000). *Persia and the West: An Archaeological Investigation of the Genesis of Achaemenid Art*, New York.

Cameron, G. (1948). *Persepolis Treasury Tablets*, The University of Chicago Press.

Posener, G. (1936). *La première domination Perse en Égypte: Recueil d'inscriptions hieroglyphs*, Institut français d'archéologie orientale du Caire

Dandamayev, M. (1988). "Barda and Barda-dāri. Achaemenid Period", *Encyclopedia Iranica*, vol III, 762-763.

Dandamayev, M. (2002). "Persepolis Elamite Tablets", *Encyclopedia Iranica*, online version, available at: <https://www.iranicaonline.org/articles/persepolis-elamite-tablets>.

Diodorus Sicily. (1933). *The Lab Classical Library*, old father, Charles Henry, London: Harvard University Press, vol.1.

Driver, G. R. (1954). *Aramic Document of the Fifth Century B.C.* Oxford, Clarendon Press.

Grayson, A.K. (2000). *Assyrian and Babylonian chronicles*, Winona Lake, Indian.

Hammond, N. G. L. (1998). "The Branchidae at Didyma and in Sogdiana", *The Classical Quarterly*, 48(2): 339-344.

Archives, in: *Ägypto-persische Herrscher- und Herrschaftspräsentation in der Achämenidenzeit* (Oriens et Occidens, Bd. 27), tr. & ed. Wouter Henkelman, Stuttgart: Franz Steiner, 273-302.

Wiesehofer, J. (2021). "Demoscopy and Demography", In Burno Jacobs and Robert Rollinger (eds.), *A companion to the Achaemenid Persian Empire*, Vol. 1, Wiley Blackwell. 27-38.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

© 2024 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. **Open Access.**

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial reuse, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

The ethical policy of Ancient Iranian Studies is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Ancient Iranian Studies Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Ancient Iranian Studies. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.